

Noves dades sobre la ciutat romana d'Ilerda

EMILI JUNYENT, ARTURO PÉREZ

El coneixement de la romana *Ilerda* —i de la antecessora indígena *Iltirra*— és pràcticament nul i tot el que s'ha anat repetint durant anys sobre aquest tema han estat simplement suposicions sense cap base fiable. Per una altra part, les troballes aïllades, sempre casuals, s'han distingit tant per la seva escassetesa com per la seva pobresa intrínseca. Tot això contrasta amb el que cabria esperar en sentit contrari d'una població que fou la més important dels ilergetes, el poble més important dels íbers del nord quant a extensió, i el municipi romà també més important d'una àmplia zona, el més destacat de la Catalunya interior sens dubte. La seva menció per les fonts greco-llatines en diverses etapes cronològiques, evidència encara més el citat desconeixement.

Això es deu, creiem, després de les excavacions que descriurem tot seguit, tant a la manca d'investigació —aquesta ha estat reduïda a escassos treballs de salvament— com als canvis que la topografia urbana ha sofert des de l'Antiguitat, i més concretament entre aquesta i l'Edat Mitjana. D'això és ben il·lustratiu l'exemple que ens proporciona el propi edifici de la Paeria, un dels llocs on s'ha produït investigació. L'actual façana data del segle XIII i es troba al mateix nivell que l'edificació actual de la ciutat, mentre que els materials corresponents al Baix Imperi i a l'etapa immediatament posterior, es documenten a més de sis metres de profunditat amb respecte al nivell medieval i actual, encara que en l'angle de la plaça de Sant Joan que correspon a l'actual església els nivells romans apareixen, quan excepcionalment s'han conservat, a penes a cinquanta centímetres del paviment. Potser sigui aquesta una de les raons que ni tan sols hagin estat mitjanament notables les troballes ocasionals de les que tenim notícia.

Especial relleu entre aquestes tenen les que es produïren en la plaça de Sant Joan i en les zones immediates en els segles XVIII i XIX, sense

punt de comparació amb troballes d'altres indrets de la ciutat i que havien fet suposar als investigadors locals la ubicació en el lloc del Fòrum Màxim, malgrat l'aparent posició excèntrica. En 1779, un manuscrit ens informa de la troballa de restes d'edificació pavimentada, columnes, monedes, una làpida i *gerros de llosa fina* (sic) amb ossos carbonitzats. És a dir, sembla tractar-se d'un columbari. Això va tenir lloc en la part posterior de l'antiga església. Aquesta fou substituïda per l'actual el segle passat, bastant més endarrera que l'enderrocada, amb la qual cosa la plaça, tradicionalment la «plaça» per excel·lència de Lleida, guanyava considerable amplitud. En aquesta circumstància, els moviments de terres consegüents posaren a la llum, entre d'altres troballes, un capitell corinti de considerables proporcions, fragments de fusts i la part inferior d'una tosca escultura.¹ Les excavacions que amb motiu de la construcció de l'aparcament subterrani es portaren a terme a partir del 1975 prometien en principi, en ocupar aquest tot el perímetre de la plaça, trobar una de les més importants zones urbanístiques de la ciutat romana.

La Paeria o Ajuntament comptava amb un precedent d'investigació arqueològica recent, quan a finals de 1981 forem requerits per la Conselleria de Cultura per fer-nos càrrec de la investigació de les sales dels soterranis que queden més propers a la façana. Les immediates havien estat condicionades després de l'excavació com a Museu on s'exposaven les troballes i d'altres materials de la història de la ciutat. Les excavacions, dutes a terme per membres de l'Institut d'Estudis Ilerdencs, es produïren entre 1961 i 1967, més una segona campanya el 1976. Aquests treballs es concentraren en les sales A, F i G i es va realitzar un passadís d'enllaç entre la primera i l'última. Els excavadors consideraren que els 10 metres de potència entre l'últim nivell fèrtil i l'actual del carrer corresponien a una zona marginal freqüentment afectada per les avingudes del riu, i per les deposicions procedents d'escorriments del pendent veí. No obstant això, qualificaren com a romà l'enllosat de grans blocs aparegut en la sala F. Els materials corresponen a nivells d'època ibèrica, romano-republicana i imperial, segles II a.C. a V d.C., encara que un fragment ha estat considerat Bronze Final i situat cronològicament als voltants del 1000 a.C. Els treballs de 1976 van tenir lloc en la sala Q, i no variaren en allò que és bàsic les conclusions de les campanyes anteriors. Ambdues campanyes han proporcionat ceràmiques medievals entre les quals són particularment interessants les àrabs, atribuïbles als segles X-XII i estretament emparentades amb les troballes de la plaça de Sant Joan.²

1. Erròniament s'ha cregut per part de l'erudició local que d'aquesta procedia un pedestal amb dedicatòria a Hèscules desaparegut, cosa que ha donat peu que sense fonament es parlés de les «restes del temple d'Hèrcules» en aquest indret.

2. J. A. Tarragó Pleyan i Ll. Díez-Coronel Montull, *Una excavación en la Paeria de Lérida*, VIII Congreso Nacional de Arqueología, Sevilla, 1966; Zaragoza, 1964. J. A. Tarragó Pleyan, Ll. Díez-Coronel Montull, J. I. Rodríguez i J. R. González, *La excavación arqueológica del Palacio de la Paeria de Lérida y su museo*.

En aquest context —desconeixement topogràfic i manca de dades— adquireixen la seva especial significació les troballes arqueològiques efectuades a la plaça de Sant Joan i al subsòl de la Paeria. Les primeres efectuades ja fa anys però encara inèdites;³ aquestes, actualment en curs, es varen iniciar el darrer any. Ambdues permetran de plantejar per primer cop i sobre la base de noves dades obtingudes en recerques rigoroses la problemàtica històrico-arqueològica de la ciutat antiga.

PLAÇA DE SANT JOAN

L'any 1975, amb motiu de les obres de construcció d'un aparcament subterrani, es procedí al buidament de la plaça de Sant Joan, situada entre el turó, on s'aixequen la Seu Vella i la Zuda, i el riu Segre, sobre l'eix tradicional de la ciutat i el punt on desemboca el pont vell, d'antuvi relacionat amb el pont romà. La iniciativa havia trobat una forta oposició degut al lloc elegit: consideracions urbanístiques fetes des de diferents sectors ciutadans el desaconsellaven i els informes de la Comissió Provincial del Patrimoni Artístic, que recollien la tradició erudita local segons la qual a l'indret s'havien produït al llarg dels darrers segles troballes arqueològiques, tot assenyalant que la zona corresponia al cor de la ciutat romana i permetien suposar l'existència del fòrum i d'un temple. Malgrat tot això, el projecte es dugué a terme sense prendre cap mesura orientada a la protecció de les previsible restes arqueològiques, tot practicant les corporacions locals una irresponsable política dels fets consumats, que donà lloc a un dels episodis més escandalosos de l'arqueologia urbana del nostre país.

En circumstàncies molt difícils, la documentació i el salvament de les restes no va tenir lloc en les condicions mínimes desitjables i se centrà —gairebé de forma exclusiva— en les troballes monumentals.

De totes maneres es pot afirmar que l'estat dels nivells romans i ibèrics era lamentable, quasi completament arrasats per les construccions posteriors, ja que aparegueren en gran part de la plaça a escassa fondària. En realitat, els sectors on vàrem poder constatar superposicions d'interès arqueològic, troballes *in situ*, constituïen petits illots en un context caracteritzat per una intensa remoció que abastava els estrats de formació natural. En general, la nostra intervenció es limità a recuperar les restes arqueològiques ceràmiques i altres elements d'època ibèrica i romana, i en aquests darrers casos a documentar-los topogràficament i

Estudio de los materiales aparecidos en la segunda campaña, Miscelánea Homenaje al profesor Salvador Roca Lletjós, I.E.I., Excma. Diputación Provincial, Lérida, 1981.

3. L'única excepció és una breu nota. E. Junyent, *Plaça de Sant Joan, Lleida*, en *Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys*, Excavacions Arqueològiques a Catalunya, núm. 1, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1982, pàgs. 367-368.

mitjançant seccions, per intentar posteriorment una aproximació valorativa del conjunt.

Resumint les observacions de petits talls estratigràfics fets a diversos indrets de la plaça, es pot afirmar que la zona fou ocupada a l'època romana entre els segles I i II a.C. Els estrats d'aquest període se sobreposen als corresponents a una fase d'ocupació ibero-romana, segles II i I a.C., finals del III a.C. com a màxim.

Pel que fa a les restes monumentals que aparegueren, no hi ha dubte respecte a la seva identificació com a elements dels fonaments de l'església de Sant Joan, enderrocada a finals del segle XIX, encara que resten punts foscos referits al procés de construcció de l'edifici i a l'hora de combinar les dades arqueològiques i la documentació medieval. Una altra qüestió és la plantejada per l'absis i cal dedicar-li una mica d'atenció. És format per un mur de 2 metres i mig de gruix, un reble de morter, còdols i grava molt gruixuda, amb un revestiment extern i intern de carreus encoixinats, treballats amb cura i perfectament conservats. Té un diàmetre de nou metres. Posseeix uns contraforts externs i al parament interior dues pilastres adossades al mur, sobre les quals descansaria un gran arc.

L'aparença del parament i del lloc d'aparició explica que ràpidament fos considerat pels arqueòlegs locals com resta romana. L'opinió d'en Blanco Freijeiro, aleshores inspector tècnic d'excavacions, i d'altres tècnics de la Direcció General donaren suport al parer que es tractava d'un edifici públic romà d'època de l'Alt Imperi, reutilitzat per fonamentar l'absis de Sant Joan. Els cinc talls estratigràfics realitzats per nosaltres ens permeten descartar totalment l'esmentada hipòtesi. Al nostre entendre, l'absis, com les restants estructures descobertes, mai no va ésser a la vista. La base del parament encoixinat apareix a uns quatre-cinc o tres metres, segons es tracti del costat del riu o muntanya, mentre que els nivells romans ho feien respectivament a un metre i mig i a cinquanta centímetres. Gairebé tocant l'absis aparegué el fragment d'*opus signinum* decorat amb una franja de tessel·les negres esmentat més amunt. En la relació existent entre aquestes dues estructures resideix la clau interpretativa. El mur de l'absis en aquest lloc va ésser construït realitzant prèviament l'excavació de terres i adosant al tall els blocs de pedra que quedaren, d'aquesta forma, a escassos centímetres del mosaic. Aquest s'havia conservat excepcionalment *in situ* malgrat que es trobés a poca fondària i que la remoció a la zona era intensa. En efecte, la construcció de l'absis va tallar els nivells romans i ibero-romans i la presència de ceràmica medieval fins i tot sota la base del parament va confirmar posteriorment la nostra interpretació. L'excel·lent estat de conservació de l'encoixinat, malgrat tractar-se de pedra arenosa força degradable, així com la presència de la rebava d'argamassa expellida pels carreus i certs errors i correccions evidents a la curvatura de l'absis abonen indirectament la seva consideració com a fonaments bastits per a l'absis.

LA PAERIA (LLEIDA, SEGRITÀ)

Els treballs actualment en curs s'insereixen en el marc de col·laboració entre l'Ajuntament de la ciutat i la Universitat, és a dir, l'Estudi General de Lleida. Les condicions en què es porten a terme són certament molt diferents de les que envoltaren les campanyes anteriors i les esmentades excavacions a la plaça de Sant Joan. Per primer cop s'investiga el subsòl arqueològic amb rigor metodològic i en bones condicions materials, mercès a l'atenció institucional.

La campanya de 1982 va tenir lloc entre els dies 1 de març i 30 de juny. S'excavaren uns 15 metres quadrats de la sala A, que correspon al subsòl de part de la plaça, façana i vestíbul, i es va assolir la cota -6,5 metres respecte a la del carrer Major i de l'edifici, però sense arribar encara als estrats estèrils de formació natural. S'han posat al descobert els fonaments d'una construcció de la qual no es conserva cap altra resta, formats per grans carreus ben escairats. La seva interpretació no és encara possible degut a la limitació de l'àrea estudiada, observació que s'ha de fer extensiva a la seqüència estratigràfica, força complexa, i que amb les lògiques reserves veiem de la forma següent:

Apareix en primer lloc un estrat ric, però en pèssim estat de conservació per coincidir amb el nivell on vàrem iniciar l'excavació —l'àrea havia estat prèviament rebaixada— i a més a més estar afectat pel passadís obert a la campanya 1961-1967; es caracteritza per la presència de terra sigillata hispànica tardana, clara D i clares i grises estampades. No s'ha pogut establir per ara la relació entre la trinxera de fonamentació i l'estrat en qüestió, ateses les condicions en què aquest apareix; per altra banda, el reompliment d'aquella no presenta res atribuïble a l'estrat superior i el material a cop d'ull és idèntic al dels estrats inferiors on és excavada.

Trinxera i carreus penetren a la sedimentació anterior, constituïda per un seguit d'estrats superposats, corresponents a deposicions d'acumulació —reompliment a una zona d'abocaments— i de deposicions fluvials —irrupcions successives del riu, graves, sorres, llims—. Els estrats anteriors a l'excavació de la trinxera de fonamentació presenten uns materials que amb prudència —som en fase d'estudi— es poden atribuir als segles III, II i I d.C. i I i II a.C. Es tracta, com hem dit, d'estrats d'acumulació amb materials barrejats però s'ha de recalcar el predomini clar dels atribuïbles als segles I d.C. i I a.C.

L'àrea, propera al riu Segre i només uns metres per damunt del seu llit, sovint fou batuda per les riuades. Per raons que desconeixem, la zona va ésser considerada fora de perill i bastiren el fonament i la construcció a la que servia de suport. Els carreus presenten unes fractures i moviments que permeten suposar que suportaven un gran pes i que l'edifici s'enrunà. Potser una avinguda particularment violenta el convertí en

runes; almenys una d'aquestes característiques, si no la mateixa, causà una gruixuda deposició de llim que substituï la sedimentació originària —fet verificat en gran part de la cala— i que havia estat arrabassada com a conseqüència de l'aiguat, i el fang s'adossà al fonament. Resta incerta la datació d'aquests fets i s'haurà d'afinar l'estudi del material que apareix al fang, bé que és escàs i poc significatiu llevat dels tres calders de bronze. També aquí és necessari un millor coneixement de l'estrat superior, ja que, si es delimita amb claredat per damunt de l'estrat de llim, constituirà un *terminus post quem* per la riuada i permetrà descartar definitivament la hipotètica contemporaneïtat de l'edifici i de l'estrat de les ceràmiques grises estampades.

No cal dir que la campanya d'aquest any es plantejarà prioritàriament aquests problemes, orientant-se vers àrees on la potència estratigràfica sembla que permetrà resoldre'ls. Al mateix temps s'haurà de prosseguir l'excavació de la cata, ja que com hem advertit, la campanya de 1982 no ha arribat als nivells estèrils, aturant-se en assolir una gruixuda capa de còdols de deposició fluvial que servia d'assentament als carreus més enfonsats del fonament; i a més a més a la sala L, les obres que es realitzen ens permetran escometre la definitiva datació de l'enllosat aparegut fa anys a la sala F i que s'estén a la sala contigua.

Sembla, doncs, confirmar-se que l'àrea de la Paeria correspon a una zona marginal, excessivament a prop del riu i de les seves perilloses avingudes. L'observació planteja de nou la qüestió topogràfica, posant de relleu que si tenim en compte l'evolució de la ciutat moderna en relació amb el riu, l'espai que resta entre aquest i el turó és tan minso que podem arribar a plantejar-nos si l'emplaçament no s'ha de cercar en un altre lloc, si no estem treballant en realitat en zones dels afores de la ciutat, no tan sols a la Paeria sinó fins i tot a la plaça de Sant Joan, malgrat que hi hagin aparegut, en aquest cas, algunes restes monumentals.

DISCUSSIÓ DELS MATERIALS

Pel que fa als materials, val la pena de dedicar-hi certa atenció i de fer-ho a la vegada contrastant els resultats fins ara obtinguts en un i altre indret.

L'etapa ibèrica pre-romana no hi és representada. A la Paeria, excavacions 1961-1967, aparegueren un fragment de ceràmica àtica i un de campaniana A antiga que passaren desapercebuts; ens remetent respectivament als segles v a.C. i finals del III a.C.⁴ Quant a la plaça de Sant Joan, uns pocs materials ibèrics, ceràmica de vernís vermell ilergeta i ibèrica

4. Es tracta d'una copa de peu baix del tipus anomenat «delicate class», datat a l'Àgora d'Atenes al darrer quart del segle v a.C. Cf. B. A. Sparkes i L. Talcott, *The Athenian Agora. Black and Plain Pottery*, vol. XII, Princeton, New Jersey, 1970, pàg. 102 ss., núms. 483-517; fig. 5, pl. 22-23.

pintada, podrien tipològicament ésser atribuïts a les darreres dècades del segle III a.C., però no són estranys en un context de segle II a.C. Aquest fet no és gens sorprenent tenint en compte que l'*oppidum* ilergeta —ententent per tal la concreció urbana de la *civitas Iltirta*— s'emplaçaria amb total probabilitat a les terrasses més enlairades del turó de la Seu.

El segle II a.C. està més ben representat a la plaça de Sant Joan. Podem afirmar que durant aquesta època la zona era habitada i restes d'aquesta ocupació són les ceràmiques ibèriques pintades amb motius geomètrics i vegetals, fullam d'heura i cercells, rosetes, bràctees, etc., distribuïts en frisos i mètopes i associats al *kalathos*, així com alguns fragments de vernís negre, campaniana A mitjana (190-100 a.C.) Lamboglia 27 amb roseta central. A la Paeria la segona centúria està pobrament il·lustrada, si bé és cert, com hem dit, que possiblement la campanya darrera no hagi assolit encara els nivells corresponents.

El segle I a.C. és sens dubte un horitzó brillant per a la ciutat i els materials pertanyents són abundosos, tant a la Paeria com a la plaça de Sant Joan, però especialment a la primera. A la ceràmica ibèrica pintada, els motius decoratius experimenten un notori enriquiment, i àdhuc apareix la representació figurada animal i humana; a més a més, s'incorporen tècniques i formes pròpies de la ceràmica romana. La ceràmica de vernís negre és també esplèndidament representada, campaniana A tardana, formes 5/7, 6, 25/27..., superada en quantitat per la B i per les produccions afins —formes 1, 3, 4, 5/7...—. Hi és present la campaniana C, forma 7, i probablement l'anomenada aretina de vernís negre, formes 7 i Morel F 2154 a (?), com és normal per aquests tipus, amb percentatges més limitats que els anteriors. Junt amb aquestes importacions itàliques apareixen els característics gobelets de parets fines o la llàntia delfiniforme, Deneauve 1, 265, entre d'altres materials que ens situen ja als darrers temps tardo-republicans. És notable igualment el nombre d'imitacions locals de vernís negre, especialment en pasta grisa, entorn a la campaniana B, i d'altres de vernís vermell, relacionades amb la ceràmica comuna romana.

Els materials imperials de la plaça de Sant Joan i de la Paeria presenten en alguns casos identitat, però en altres no: determinades fases de la ciutat antiga poden seguir-se en ambdós llocs a través d'ells, en altres, l'absència o presència només en una ens dóna motius per cercar una interpretació que més endavant intentarem. En primer lloc s'ha de destacar l'abundor —especialment en la Paeria— de *terra sigillata* itàlica, amb formes antigues (F. Goudineau 1, 6, 13, 17, 26, 27...) que enllacen sense dificultat amb les ceràmiques republicanes que acabem de veure. Cal assenyalar la presència d'un parell de marques (CN. ATEIUS i L. TETTI), les primeres documentades en el perímetre urbà de la ciutat. Aquesta abundor és més que notable —i creiem que significativa— com-

parada amb el nombre considerablement inferior de *sigillata* gàllica: en la plaça de Sant Joan el nombre de fragments d'aquesta última és inferior a la meitat pel que respecte a la itàlica. En la Paeria la diferència és encara més patent: la itàlica aquí sextuplica el seu nombre amb respecte a la gàllica. La *sigillata* hispànica és, com esperàvem, molt abundosa, especialment en la plaça de Sant Joan, menys, però, en la Paeria, on la quantitat és similar a la itàlica. S'ha d'assenyalar també la presència relativament abundosa de fragments de parets fines, i d'un fragment de vaset d'Aco.

Potser una de les sorpreses més notables sigui la gairebé total absència de *sigillata* clara A i C (només uns escassos fragments en la plaça de Sant Joan, cap en la Paeria). Això contrasta amb l'abundor de materials més tardans que es documenten només en la Paeria. Un parell de fragments de *sigillata* hispànica tardana (F 37) és l'únic notable en la plaça de Sant Joan, on els materials alto-imperials pràcticament donen pas als medievals, però en la Paeria ens trobem amb una rica representació de les clares D llises i estampades (F. Hayes 61 i 91) i de les *sigillatas* estampades grises (F. Rigoir 1, 3 i 15). Dissortadament, quan fórem requerits per ocupar-nos de l'excavació, el nivell corresponent a aquestes ceràmiques ja havia estat en gran part destruït (bé que recuperat el material) amb motiu de les obres de consolidació dels fonaments de l'edifici; no obstant això, en la propera campanya tenim fundades esperances de documentar-lo en una zona preservada junt a l'actual cata.

Interessant és a l'ensems la ceràmica comuna. En altres ocasions ja hem insistit en la qualitat i personalitat que aquesta hi presenta. Pràcticament la totalitat apareix vernissada, de color negre (pasta grisa) i més freqüentment vermell (pasta clara), de molt diverses tonalitats. La de color vermell tenim la certesa que almenys en el segle I a.C. ja era corrent, i que continua essent-ho en els següents. Les seves formes són molt diverses; des d'imitacions de campaniana i *sigillata*, a gerros, gerres, bols, plats, ect., de molt diferents tamanys. Sembla ser que guarda relació amb exemples documentats a Pamplona, Saragossa i Velilla d'Ebre.

Quant a troballes numismàtiques, aquestes han estat escasses. Cap exemplar en la plaça de Sant Joan i quatre en la Paeria: dos molt gastats de difícil classificació, un de la Ceca d'*Illirta* del segle II a.C. i un altre deteriorat del segle IV d.C.

Hem d'assenyalar l'aparició en la plaça de Sant Joan d'una base i arrencada del fust d'una gran columna, que pel nombre d'estries no es correspon amb les trobades a finals del segle XIX en el mateix lloc, i de dos paviments, un en *opus signinum* vermell amb tesselles de marbre blanc formant una composició d'oves, datable en el segle I a.C. o inicis del següent com a màxim. L'altre, que aparegué mutilat per la construcció absidal, és també un *opus signinum*, però blanc amb tesselles negres que té la mateixa cronologia.

La riquesa de la ceràmica ibèrica pintada de l'etapa final (segles II i I a.C.) ens indica, malgrat els avenços de la romanització, la pervivència de la tradició indígena, que per altra banda aconseguix el seu punt àlgid. Va acompanyada d'importacions de campaniana, que sobretot en el segle I a.C. assoleixen un volum notabilíssim. Creiem que *Iltirta* ja era una *civitas* abans de l'arribada dels romans, i sens dubte continua essent-ho en els segles següents. Cal només fer esment de les encunyacions locals que es produeixen en un nombre incomparablement major a qualsevulla altra ceca de l'interior: les monedes presenten el nom de la localitat, no el del *populus*. En principi, la seva quantitat i varietat només és comparable amb *Emporion* i *Kese* entre les ceques de Catalunya, i a l'ensens, a excepció feta de *Ausa*, és l'única de l'interior que encunya en plata. Prescindint que fos l'encunyació propiciada pels conqueridors —i si fos així s'hauria produït tant bon punt com els exèrcits romans arribessin a la Península—, la cosa certa és que ja el segle III a.C. apareixen les imitacions de dracmes emporitanes amb la llegenda indígena *ILTIRTAR*, la qual cosa fa referència a una *civitas* concreta i no al *populus* ilergeta. En el segle següent s'encunyen denaris amb la llegenda *ILTIRTASALIRBAN*, també referida a la *civitas*. Les primeres monedes de bronze amb representació del llop, lleó o genet amb clàmide, porten la llegenda inconfusiblement ciutadana d'*ILTIRTA*, fins que en època d'August la llegenda ibèrica dóna pas a la llatina *MVN. ILERDA* o només *ILERDA*.

La importància econòmica que es pot desprendre de les seves encunyacions es veu corroborada pel volum de ceràmiques d'importació: la campaniana dóna pas a la *sigillata* itàlica, parets fines i d'altres, que en els dos llocs on hem realitzat excavacions són abundoses. És, per altra banda, l'etapa en què *Ilerda* és àmpliament esmentada per les fonts en els esdeveniments de la rebel·lió de Sertori, en els anys 80 del segle I a.C., i de les lluites entre cesarians i pompeians que culminen en la batalla d'Ilerda en el 49 a.C. Cal remarcar el que d'aquests successos pot deduir-se pel que fa a la romanització de la zona: no es tractarà de lluites entre indígenes i conqueridors, sinó que els primers es decantaran per un o altre bàndol, però sempre entre faccions romanes. Un conegut document epigràfic, la *Turma Salluitana* o *Bronze d'Ascoli*, datat el 89 a.C., segons el qual, entre d'altres, es concedeix a tres cavallers ilerdens la ciutadania romana per la seva intervenció en la Guerra Social, constitueix una altra prova de la romanització. Remarquem que a través d'aquest, hom a pretès que per aquelles dades Ilerda fou elevada al rang de *colonia latina*. Per la nostra part, no trobem prou argumentació i creiem que la ciutadania els fou concedida a títol individual. Sens dubte ja existiria a la ciutat un *conventus* o un *vicus civium Romanorum*, però el seu estatus, *municipium*, no li serà donat fins a l'època d'August.

Els materials ens parlen d'una prosperitat que sembla truncar-se, d'una manera molt marcada, entorn d'una data que com a molt tardana situem

a mitjan del segle I d.C. (allò més remarcable: poca presència de *sigillata* gàllica i clares A i C). És clar que calen més exploracions per asseverar d'una manera més fefaent tot això que diem, la qual cosa és vàlida també per a les etapes que després tractarem. Tanmateix, ens sembla significatiu que ho hàgim pogut comprovar tant a la plaça de Sant Joan com a la Paeria. L'explicació del perquè tampoc és segura, però sí que creiem que hi ha uns indicis a tenir en compte. És concretament cap a l'any 40-50 d.C. quan la no llunyana *colonia* de Celsa és abandonada. També per les mateixes dates desapareix el jaciment de la Fonteta de Grealó, al terme municipal de Lleida, els materials dels quals hem estudiat recentment. Tanmateix, és un moment notable per a *Caesaraugusta* en el *conventus iuridicus* de la qual s'inclou *Ilerda*. Davallà aquesta per la potenciació per part de l'administració romana de la *colonia* de l'Ebre? Per altra banda, les fonts escrites són inexistents per a aquesta època.

En els segles següents continua la tònica iniciada a mitjan segle I. No obstant, hem de tornar a assenyalar que treballem amb dades arqueològiques subministrades per zones suposadament marginals.

Una nova embranzida sembla detectar-se després de la crisi del segle III, però cal matisar-ho. En la Paeria, havíem dit que ens semblava que hi havia un bon nivell representat per l'abundor de clara D i grisa estampada. Tot i que procedents de treballs de neteja en gran part, són d'una quantitat i qualitat suficient com per a parlar d'un dels millors lots documentats a les nostres terres. Si en fiéssim exclusivament de les troballes de la Paeria, tindríem suficients dades per a negar l'afirmació d'Ausoni que «*Ilerda* era un camp de runes» a la segona meitat del segle IV, afirmació deliberadament exagerada per l'autor atès el caràcter del context de la missiva on apareix. Amb tot, aquí juga un altre fet: entre els milers de fragments recollits en el perímetre de la plaça de Sant Joan, no n'hi ha cap que pertanyi a aquestes ceràmiques. Trenta anys abans que la ciutat fos arrasada pels sueus de Requiari i els bagaudes en el 449, s'han de situar les cartes 11 i 12 de Cosenci a Sant Agustí, publicades recentment per Divjak i estudiades posteriorment per Amengual i Palol.⁵ En elles es fa referència a un bisbe, Sagittius, d'*Ilerda*, que era priscil·lianista. El seu contingut fa referència a una gran activitat de les ciutats de la zona d'alguna manera relacionades amb les Balears i el nord d'Àfrica. No obstant això, subsisteix el fet de la no presència de

5. J. Divjak, *Sancti Avreli Avgvstini opera. Epistolae ex dvobvs codicibvs nuper in Ivem prolatae*. Corpus Scriptorum latinorum. Vol. LXXXVIII. Viena, 1981, pàgs. 51-80, cartes 11 i 12. J. Amengual, *Noves fonts per a la Història de les Balears dins el Baix Imperi*, Bull. de la Societat Arq. Lul·liana, XLV, Palma de Mallorca, 1979, pàgs. 830-831. Id., *Informacions sobre el priscil·lianisme a la Tarraconense segons l'ep. 11 de Cosenci (any 419)*, Pyrenae, 15-16, en premsa. P. de Palol, *Catalunya i Balears en temps paleocristians i visigòtics. Les noves descobertes arqueològiques i literàries*, Memòria 1981, Universitat de Barcelona, Institut d'Arqueologia i Prehistòria, Barcelona, 1982, pàgs. 37-47.

materials d'aquesta època a la plaça de Sant Joan, la qual cosa ens fa pensar que potser es modificà el perímetre de la ciutat respecte del de l'Alt Imperi. L'estat actual del coneixement topogràfic de la ciutat no ens permet anar més enllà; aquest és el motiu de la provisionalitat de les nostres conclusions, provisionalitat que esperem omplir d'un més segur contingut a través de l'exhaustiu estudi dels materials, en fase de realització, i de les properes investigacions que ben aviat durem a terme.